

ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ С ТРАДИЦИОННИ СЕЛСКОСТОПАНСКИ СТОКИ В БЪЛГАРИЯ: ИСТОРИЧЕСКИ БАРИЕРИ И ТЪРГОВСКИ ОГРАНИЧЕНИЯ

Димитър Златинов

Софийски университет „Св. Климент
Охридски“, Институт за икономически
изследвания при Българската академия
на науките, ORCID 0000-0001-5528-5961

Цветан Мадански

Софийски университет
„Св. Климент
Охридски“, ORCID
0009-0005-0167-1898

Диляна Славова

Софийски университет
„Св. Климент Охридски“,
ORCID 0009-0002-1338-
2557

Как да се цитира тази статия / How to cite this article:

Zlatinov, D., Madanski, Tzv., Slavova, D. (2026). Vanshnata targoviya s traditsionni selskostopanski stoki v Balgariya: Istoricheski barieri i targovski ograniceniya. (Foreign Trade in Traditional Agricultural Products in Bulgaria: Historical Barriers and Trade Constraints). *Economic Thought Journal*, 71 (3), 401–423 (in Bulgarian).
<https://doi.org/10.56497/etj2671303>

To link to this article / Връзка към статията:

<https://ethj.iki.bas.bg/etj/article/view/1308>

Published online / Публикувана онлайн: 10 October 2026

Submit your article to this journal / Изпратете статия за публикуване

<https://etj.iki.bas.bg>

Article views / Статията е видяна:

View related articles / Други подобни статии:

View Crossmark data / Вж. информация от Crossmark:

Citing articles / Цитиращи статии:

View citing articles / Вж. цитиращи статии:

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ С ТРАДИЦИОННИ СЕЛСКОСТОПАНСКИ СТОКИ В БЪЛГАРИЯ: ИСТОРИЧЕСКИ БАРИЕРИ И ТЪРГОВСКИ ОГРАНИЧЕНИЯ

Димитър Златинов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Институт за икономически изследвания при Българската академия на науките,
ORCID 0000-0001-5528-5961

Цветан Мадански

Софийски университет
„Св. Климент Охридски“,
ORCID 0009-0005-0167-
1898

Диляна Славова

Софийски университет
„Св. Климент Охридски“,
ORCID 0009-0002-1338-
2557

Резюме: Разгледани са бариерите пред външната търговия на България от началото на прехода към пазарна икономика до 2024 г. с три традиционни за страната стоки: млечни продукти (сирене и извара), пшеница и тютюн. Основната теза е, че след 1990 г. определящи за търговското представяне на тези сектори са не толкова митническите ограничения, колкото вътрешно обусловените структурни дефицити, разходите за адаптиране към изискванията на ЕС, ограниченията в транспортната, складовата и пристанищната инфраструктура и концентрацията на външни пазари. Анализът съчетава историко-институционален подход, който поставя в общ аналитичен модел три различни типа стоки и показва, че при отслабване на формалните бариери на преден план излизат различни комбинации от структурни, нетарифни, логистични и геополитически ограничения. Изведени са три различни траектории на развитие: при млечните продукти на примера на сиренето и на изварата основната бариера остава слабата суровинна база и трудната стандартизация; при износа на пшеница водещи фактори са ценовите колебания и зависимостта от логистиката, докато нетарифните бариери са относително по-ниски; при тютюна решаващи са регулаторните промени и геополитическият риск при силно концентрирани дестинации. Така историческата перспектива показва не единен модел на външнотърговската ориентация на традиционни селскостопански отрасли, а три различни режима на търговска адаптация, които трябва да се отчитат при провеждането на аграрна политика.

Ключови думи: външна търговия; нетарифни бариери; сирене и извара; пшеница; тютюн

JEL codes: F14; F15; Q17; Q18; N74

DOI: <https://doi.org/10.56497/etj2671303>

Received: 14 April 2026

Revised: 16 July 2026

Accepted: 20 August 2026

Въведение

Външната търговия с традиционни за България селскостопански стоки предлага подходящ аналитичен ракурс за изследване на въздействието на търговските бариери, тъй като позволява да се проследят техните проявления в сектори с различна продуктова и пазарна специфика. Представеното изследване се фокусира върху външната търговия с три традиционни за България селскостопански стоки – млечни продукти (сирене и извара), пшеница и тютюн, заемащи важно място в експортната структура на страната с ясно различаващи се производствени, пазарни и регулаторни характеристики. Сиренето и изварата са силно зависими от качеството и регулярността на суровината, от хигиенните изисквания и от способността за стандартизация. Пшеницата е по-хомогенна, по-лесно съхраняема и по-подходяща за производство в големи обеми стока, при която логистиката и международната ценова конюнктура имат по-значителна тежест. Тютюнът заема междинно място – той има дълга експортна традиция, но същевременно остава силно зависим от режима на подпомагане, от регулацията и от географията на пазарите. Поради това изборът на тези три стоки позволява да се сравнят не просто икономически сектори, а различни режими на търговска уязвимост и адаптация.

Под бариери и ограничения пред външната търговия се разбират не само митата, квотите и другите класически ограничения пред достъпа до пазара, но и по-широк кръг от пречки, които повишават разходите за износ или ограничават способността на сектора да продава устойчиво на външни пазари. Такива са предизвикателствата пред суровинната база, липсата на капитал и технологии, невъзможността за покриване на санитарни стандарти и стандарти за качество, някои ограничения в транспортната, складовата и пристанищната инфраструктура, разходите по сертифициране, зависимостта от тесен кръг посредници и прекомерната концентрация на външнотърговски дестинации. Подобна по-широка интерпретация е особено необходима за постсоциалистическите икономики, в които бариерите след 1990 г. често възникват в рамките на веригата на производство и реализация, а не само при външнотърговската реализация.

Изследването използва структуриран сравнителен, ретроспективен и историко-институционален дизайн. Анализират се млечните продукти (сирене и извара), пшеницата и тютюнът, които се различават по възможностите за производство и търговия в големи обеми, по лекотата на стандартизиране и съхранение и по зависимостта си от регулаторната среда. За всеки сектор се проследява какъв е доминиращият канал на ограничението, как се проявява в наблюдаемите показатели и до какъв външнотърговски резултат води, като се използват данни

от аграрните доклади на МЗХ/МЗХГ, данни на НСИ, Евростат и Европейската комисия. Ограниченията на данните обаче изискват предпазлива интерпретация. Официално отчетените потоци не позволяват пълно разграничаване на вътрешната добавена стойност, реекспорта, качествената структура и неформалните канали, което е особено важно при млечните продукти и тютюневите изделия. Износът може да нараства при зависимост от подпомагане или от малко дестинации, без това да означава устойчива реална конкурентоспособност. Поради това изводите се отнасят до относителната йерархия и механизмите на бариерите, а не до точния им резултативен ефект.

Основният период на изследване е 1990–2024 г., който е разделен на три институционални етапа: 1990–2000 г., 2001–2006 г. и 2007–2024 г.¹ Първият етап обхваща прехода от централно планиран към пазарен модел, съпроводен с либерализация на търговията, възстановяване на собствеността върху земята, раздробяване на производствената база и реструктуриране на установените канали за изкупуване и износ. Периодът 2001–2006 г. съответства на засилената подготовка за членство в ЕС. По-широките аграрни тарифни квоти и корекции на концесиите по Европейското споразумение с България са въведени през 2000 г. (Council Regulation (EC) No 2290/2000) и включват хармонизирането на законодателството и постепенното въвеждане на европейските санитарни, качествени и технологични изисквания. Началото на третия етап се определя от присъединяването на България към ЕС през 2007 г., след което формалните ограничения пред достъпа до единния пазар отслабват, а водещо значение придобиват производителността, способността за покриване на стандартите, логистиката, ценовите колебания и концентрацията на експортните пазари. Поради това границите между периодите отразяват промени в институционалната и в регулаторната среда, които изменят характера на търговските бариери.

Основната теза, която се защитава, е, че членството в ЕС намалява част от формалните бариери, но не премахва структурните различия между разглежданите сектори. В резултат млечният сектор остава най-силно ограничен от слабата суровинна база и от високата цена на качественото съответствие. При пшеницата относително ниските нетарифни бариери и предимствата на мащаба се превръщат в експортно предимство, докато тютюнът съхранява търговско присъствие,

¹ Разделянето на периодите може да се основава и на иконометрични методи като теста на Bai–Perron, който позволява установяване на множество структурни прекъсвания във времеви редове (Bai & Perron, 1998). Неговото надеждно прилагане обаче изисква достатъчно дълги и съпоставими времеви редове с еднаква честота и последователни дефиниции на показателите. Използваните в изследването ни данни за трите сектора се различават по начални години, периодичност и методика на отчитане, поради което резултатите от подобен тест не биха били пряко съпоставими. Затова периодизацията се основава на институционални промени.

но при нарастващ регулаторен и геополитически риск.

Изследователската теза е конкретизирана в три хипотези. Намалването на формалните ограничения след присъединяването към ЕС измества, но не премахва бариерите, като резултатът зависи от секторната комбинация от структурни, нетарифни, логистични и пазарно-регулаторни ограничения. Възможността пшеницата да се произвежда и търгува в големи обеми, по-лесното ѝ стандартизиране и по-дългото ѝ съхранение улесняват адаптирането към изискванията на външните пазари, поради което се очаква износьт ѝ да се развива по-устойчиво от износа на млечни продукти. Високата концентрация на външно-търговските дестинации и зависимостта от регулаторни режими увеличават външната уязвимост дори при запазен или при нарастващ износ, като ефектът би трябвало да е най-видим при тютюна и тютюневите изделия.

Преглед на икономически изследвания по темата

Икономическите изследвания по разглежданата тема могат да бъдат групирани в няколко взаимосвързани направления. Първото обхваща изследванията върху нетарифните мерки и търговските разходи в агрохранителния сектор. Те показват, че в съвременната търговия санитарните и фитосанитарните изисквания, техническите стандарти, процедурите по оценка на съответствието и регулаторната дивергенция често са поне толкова важни, колкото и митата, особено при продукти с по-висока чувствителност към качеството и безопасността (WTO, ITC & UNCTAD, 2021; Disdier et al., 2008). Според по-нови изследвания за млечната търговия в ЕС регулаторното сближаване понижава част от тези разходи, но не ги елиминира, защото за по-слабо конкурентните производители остава висок разходът по реалното покриване на стандартите и по натрупването на търговски опит (Sanjuán et al., 2023).

Второто направление е свързано с постсоциалистическия преход и с неравномерните ефекти от европейската интеграция върху земеделието в Централна и Източна Европа. Още ранните изследвания върху реформата и реструктурирането на селскостопанския сектор подчертават, че след 1990 г. ключовите ограничения не се изчерпват с ценовата либерализация, а произтичат от институционалните слабости, от ограниченията на пазарите на земя и капитал и от забавеното изграждане на ефективни производствени структури (Csaki & Lerman, 1997). Оценките за България около присъединяването към ЕС свидетелстват, че полевите култури са в по-благоприятна позиция, докато животновъдството и млечният сектор остават по-уязвими към структурни дефицити (Ivanova et al., 2007). Най-новият сравнителен прочит на повече от два десет години източноев-

ропейско членство в ЕС също подчертава, че конвергенцията е частична и че секторите печелят неравномерно в зависимост от първоначалната структура и от развития институционален капацитет (Jambor & Gorton, 2025).

Третото направление включва изследванията върху конкурентоспособността на агрохранителния износ. Те показват, че продуктовата структура, степента на преработка, специализацията и пазарната диверсификация са решаващи за устойчивото външнотърговско представяне. При страните от Централна и Югоизточна Европа по-стабилни конкурентни предимства често се откриват при по-слабо преработени земеделски суровини, докато позициите при по-сложни хранителни продукти са по-уязвими (Bojnec & Fertő, 2009). Други изследвания потвърждават, че конкурентоспособността на агрохранителния износ в ЕС зависи не само от обема, но и от способността за поддържане на качество и на заестостта в сектора, както и от адаптирането към променящата се география на търсенето (Bojnec & Fertő, 2014a, 2014b; Bojnec et al., 2021). В български контекст към това се добавя и проблемът с ниската експортна диверсификация и с концентрацията в по-слабо технологични сегменти (Zhelev & Tzanov, 2012).

Секторно ориентираната литература за България прави още по-видими различията между отделните стоки. При млечния сектор акцентът последователно се поставя върху дребната фермерска структура, влошеното качество на суровото мляко, дефицитите в млекосъбирането и високите разходи по привеждането към европейските стандарти (Ivanov, 2007; Bachev & Nanseki, 2008; Atanasov, 2009; Beluhova-Uzunova et al., 2020). Тези изследвания убедително демонстрират защо при млечните продукти пазарният достъп сам по себе си не е достатъчен за силен експортен пробив. При проучвания на експортния потенциал на пшеницата се подчертават предимствата на мащаба, механизацията, подпомагането по линия на Общата селскостопанска политика (ОСП) и възможността за по-бързо включване в международните стокови потоци, макар и при силна зависимост от транспортните разходи и от ценовите колебания (Ivanova et al., 2007; Zhelev & Tzanov, 2012). При тютюна вниманието се насочва към реструктурирането на режима на подпомагане, към регионалното му позициониране и към постепенната промяна на фокуса на агрополитиката от производствени въпроси към социални измерения (Министерство на земеделието и храните, 2011).

Критичният прочит откроява три ограничения на литературата по темата. В изследванията върху нетарифните мерки се измерват регулаторни разходи, но често се пренебрегва вътрешната производствена верига. В анализите на прехода към пазарна икономика се обясняват структурните дефицити, но рядко те се свързват пряко с външнотърговския резултат. Секторните изследвания за

България са подробни, но обхващат отделни стоки и несъпоставими периоди. Поради това остава неясно как една и съща институционална промяна пренарежда различни типове бариери във времето.

Направеният тук сравнителен анализ показва, че характерът на бариерите се различава съществено между трите стоки в отделните периоди (вж. табл. 1). При сиренето и изварата ключово значение има устойчивостта на веригата „суровина – качество – регулярност на доставките“, при пшеницата водещи са мащабът на производството, логистиката и международната ценова конюнктура, докато при тютюна определяща роля има институционалната и регулаторната среда, както и концентрацията на външнотърговските дестинации.

Таблица 1. Доминиращи бариери, показатели
и периоди на наблюдение по сектори

Сектор	1990–2000 г.	2001–2006 г.	2007–2024 г.
Млечни продукти (сирене и извара)	Разпад на стадата, дребни ферми, прекъснато млекосъбиране, недостиг на капитал и технологии	Високи разходи за съответствие със стандартите на ЕС; частична модернизация на суровинната и на преработвателната база	Запазване на експортни ниши, но ограничен растеж заради слаба суровинна основа и трудна стандартизация
Пшеница	Реституция и първоначална дезорганизация, недостиг на оборотни средства, добивен риск	По-добра интеграция на веригата, но зависимост от търговци и логистика	Най-бързо разширяване на износа, като основни бариери са по-високата цена, складово-пристанищната инфраструктура и концентрацията на пазари
Тютюн	Разпад на стария регулиран модел и несигурност в изкупуването и подпомагането	Смяна на режима на подпомагане и подготовка за реструктуриране и засилен регулаторен натиск	Запазен експортен потенциал, но силна зависимост от ограничени брой пазари и от регулаторната среда

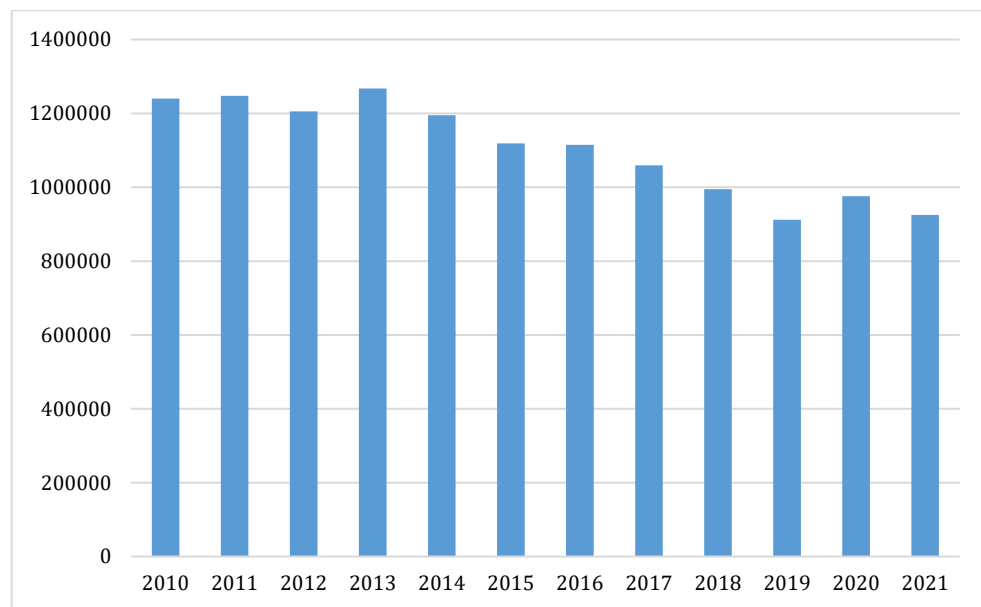
Източник: Авторска интерпретация на базата на направения анализ.

Млечни продукти – вътрешната производствена криза като външнотърговска бариера

Най-сериозната бариера пред външната търговия при млечните продукти и в частност при сиренето и изварата не възниква при външната търговия, а във

фермата и в млекосъбирателната мрежа. За разлика от износа на пшеница износкът на млечни продукти не може да компенсира лесно срив в суровинната база. Когато поголовието намалява, фермите се раздробяват, а охлаждането, събирането и първичният контрол на суровото мляко се влошават, износителят губи способност да осигурява еднородни партии, постоянни доставки и предвидимо качество. Именно поради това преходът към пазарна икономика за млечния сектор се оказва не просто производствен, а пряк външнотърговски шок.

През 90-те години на XX век стадата намаляват драстично, а структурата на стопанствата се измества към много дребни ферми. При подобна организация отделните производители трудно инвестират в техника, в селекция, в доилно оборудване и в хигиенни изисквания. Още по-трудно е да поемат разходите по сертификация и контрол, необходими за стабилен износ. Това показва, че *първата и най-трайна бариера пред външната търговия с млечни продукти след 1990 г. е раздробената производствена база*. Фиг. 1 визуализира дългосрочният спад в производството на мляко. Тази тенденция показва защо дори доброто пазарно представяне на отделни преработени продукти не може да доведе до силен експортен пробив.

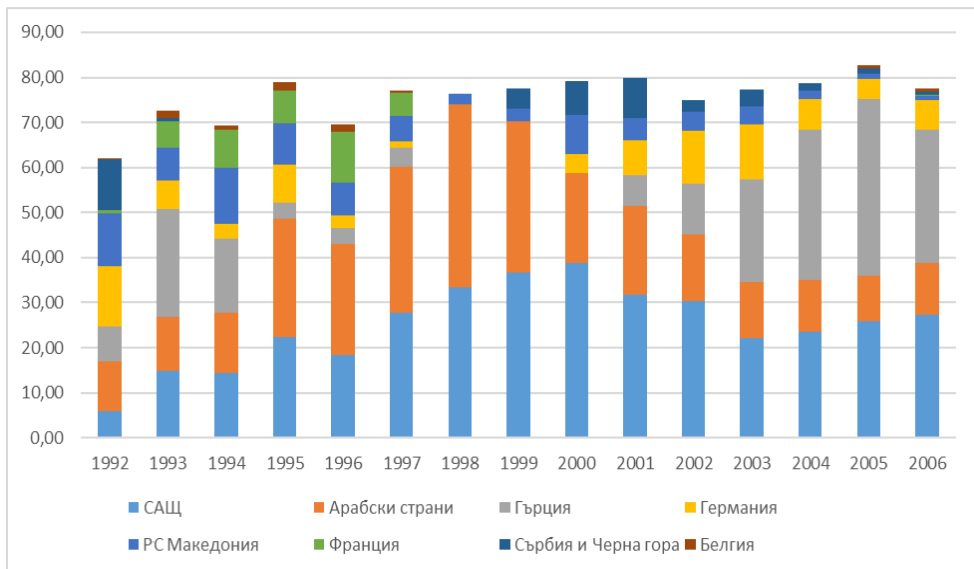
Източник: НСИ.

Фигура 1. Производство на мляко в България, 2010–2021 г. (хил. литра)

В периода на подготовка за присъединяване към ЕС характерът на бариерите се променя. Ако през 90-те години на XX век водещ е проблемът с влошаването на производствената база, то в началото на новото столетие на преден план излизат нетарифните изисквания – хигиена, проследимост, качество на суровината, организация на млекосъбирателните пунктове и технологична пригодност на преработката. Формалният достъп до единния пазар не носи автоматично конкурентоспособност. За голяма част от стопанствата разходите по адаптация към стандартите на ЕС се превръщат в самостоятелна бариера. Именно това обяснява защо част от млечния сектор посреща членството в ЕС с формално отворен пазар, но с ограничен капацитет да се възползва ефективно от него.

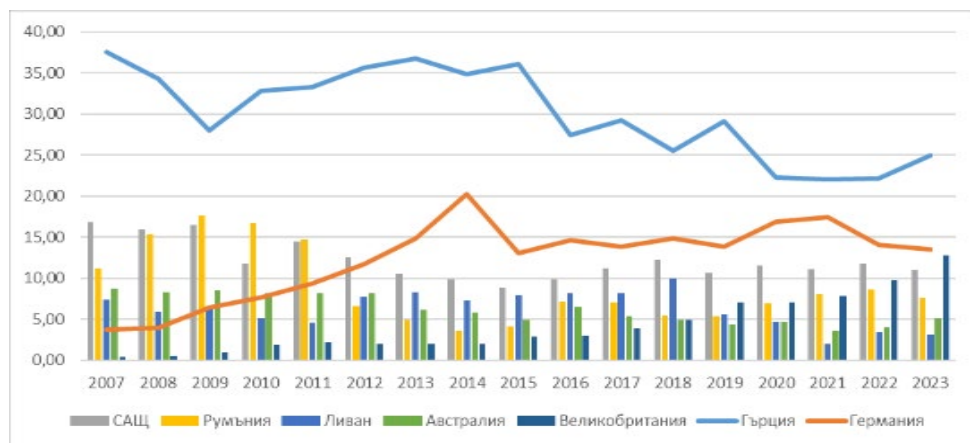
Въпреки това външнотърговската география на сиренето и на изварата не губи своето значение. Данните от фиг. 2 показват, че пазарите се пренареждат, а не се затварят. Преди членството в ЕС износът е по-силно ориентиран към САЩ, арабските страни, Германия, Гърция, Франция, Сърбия и Белгия. След 2007 г. нараства тежестта на партньори от ЕС, но се запазват и дестинации извън него като Ливан, Австралия, Великобритания и САЩ. Изводът е ясен – основната бариера при сиренето и при изварата не е липсата на външно търсене, а ограничената способност на вътрешната суровинна база да поддържа експортен растеж с устойчиво качество.

(а) 1992–2006 г.

Източник: Тасев (2012).

(б) 2007–2023 г.

Източник: Eurostat (2026).

Фигура 2. Основни търговски партньори при износа на сирене и извара

В историческа перспектива млечният сектор е пример за най-тежка комбинация от вътрешни и нетарифни бариери. При него външната търговия зависи от цялата верига – от животновъдството до преработката, а слабост в който и да е неин елемент непосредствено ограничава износа. Именно тази връзка отличава сиренето и изварата от пшеницата и в значителна степен обяснява по-слабото им експортно разгръщане след 2007 г.

Данните за 2024 г. свързват производствената слабост с търговския резултат. Средният привиден млеконадой в България е 3735 кг на крава при 8120 кг средно за ЕС, а вносът на сирене и на извара достига 41 637 т и 187,7 млн. евро. Издадените 63 лиценза за износ към САЩ и Канада свидетелстват, че формален пазарен достъп и външно търсене съществуват (Eurostat, 2026; Министерство на земеделието и храните, 2026а). Съпоставката на тези показатели показва, че основно ограничение са по-скоро суровинната база и производителността, а не липсата на пазари.

Пшеница – най-слабите нетарифни бариери и най-силното възстановяване на експортната функция

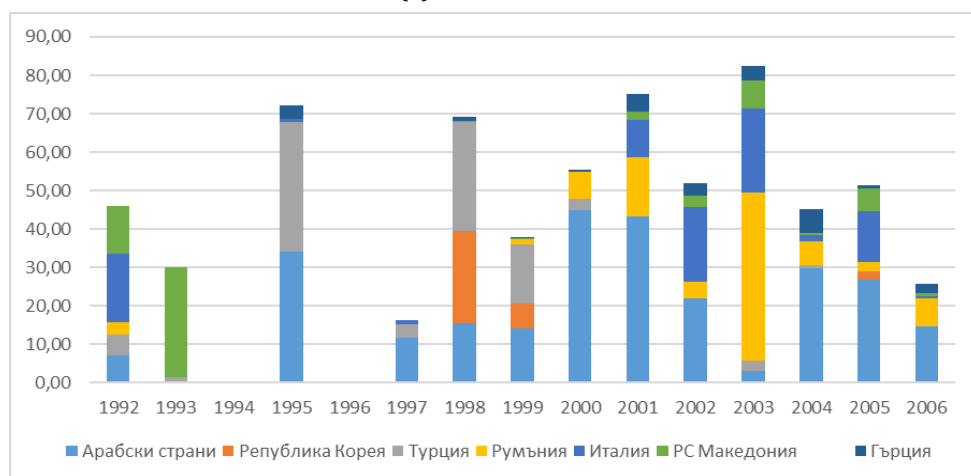
При пшеницата профилът на бариерите е съществено различен. Тъй като пшеницата е по-хомогенна, по-лесно стандартизируема и по-лесно съхраняема стока, при нея намалява значението на част от онези ограничения, които се оказват решаващи при млечните продукти. Това не означава, че преходът е безболезнен.

Реституцията, първоначалната дезорганизация на земеползването, недостигът на оборотни средства, както и силните колебания на добивите през отделни години действат като бариери пред износа на пшеница. Тези бариери обаче са полесно преодолими в средносрочен план, когато производството започне да се концентрира и да работи в по-големи мащаби.

Това са основните причини пшеницата да възстанови външнотърговската си функция по-бързо от млечния сектор. След началния преходен шок секторът постепенно изгражда *предимства, свързани с мащаба, с механизацията и с относително по-ниските изисквания за диференцирано качество на ниво стопанство. Присъединяването към ЕС допълнително намалява финансовите бариери чрез плащанията на площ и прави зърнопроизводството един от най-бързо капитализиращите се сегменти на земеделието.* Основните ограничения вече не са свързани толкова с достъпа до пазара, колкото с логистиката, с пристанищния капацитет, с ценовата конюнктура и със зависимостта от ограничен брой големи търговски канали.

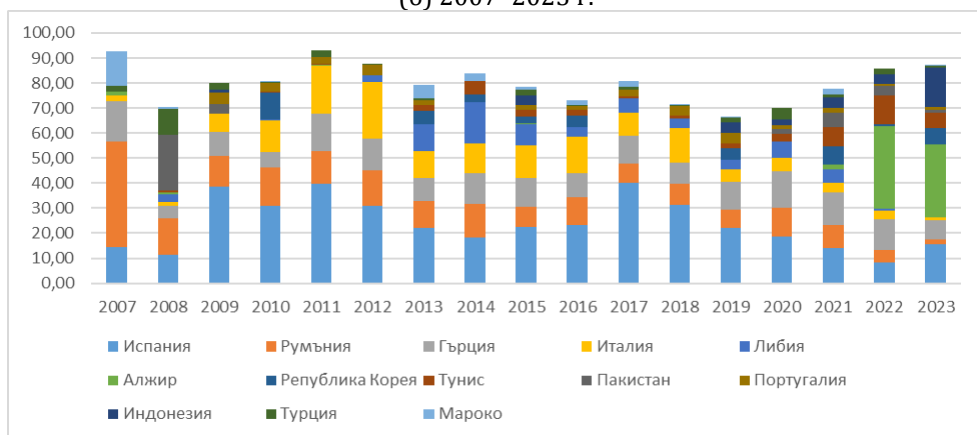
Според представените във фиг. 3 данни търговските партньори се сменят, но не в посока към свиване. Преди членството в ЕС водещи са арабските страни, Турция, Република Корея, Румъния, Италия, Гърция и РС Македония. След 2007 г. се оформя по-широк средиземноморски и северноафрикански профил с ключови пазари като Испания, Румъния, Гърция, Италия, Алжир, Либия, Тунис и Пакистан. Следователно бариерите пред износа на пшеница не блокират географската диверсификация, а по-скоро променят условията, при които тази диверсификация се реализира.

(а) 1992–2006 г.

Източник: Тасев (2012).

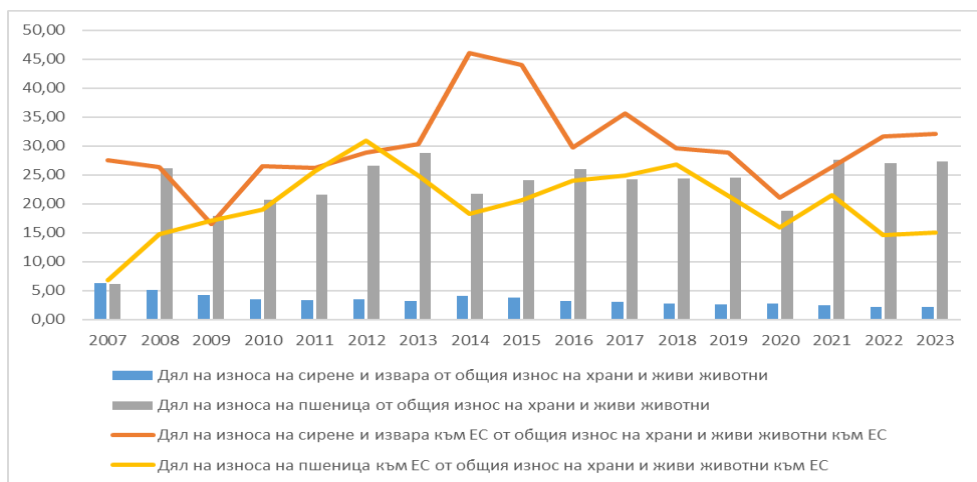
(б) 2007–2023 г.

Източник: Eurostat (2026).

Фигура 3. Основни търговски партньори при износа на пшеница

Структурният резултат от тези по-ниски бариери се вижда особено ясно на фиг. 4. Делът на пшеницата в износа на храни и на живи животни нараства осезаемо, докато този на сиренето и на изварата остава по-ограничен поради проблемите в суровинната база. Това е едно от най-важните наблюдения в цялостния анализ – не членството в ЕС определя възможностите за външна търговия, а съчетанието между спецификата на стоката и характера на преобладаващите бариери. При пшеницата еднородността на продукта, възможността за складиране и ефектът на мащаба правят търговската адаптация значително по-успешна.

Източник: Eurostat (2026).

Фигура 4. Структурни характеристики на износа на сирене и извара и на пшеница, 2007–2023 г.

При износа на пшеница след 2007 г. остават три основни бариери – зависимостта от международната ценова конюнктура, складово-пристанищната и транспортната инфраструктура и концентрацията на търсенето в ограничен набор от пазари извън ЕС. Тъй като тези бариери са по-малко обвързани с микроструктурата на стопанствата, секторът успява да ги неутрализира значително по-добре, отколкото млечният сектор.

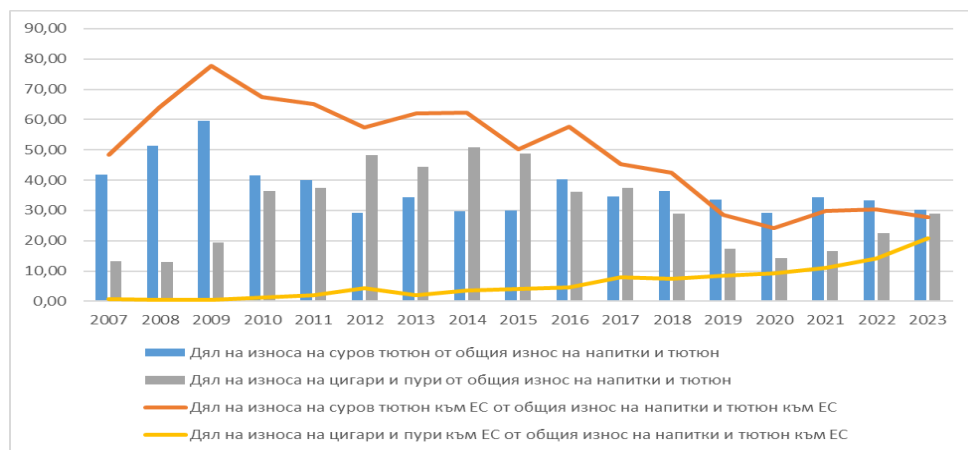
Последните данни отделят производствения капацитет от текущите търговски ограничения. Производството на пшеница достига 6,846 млн. т през 2024 г. и по предварителни данни 7,3 млн. т през 2025 г., но износьт през 2024 г. спада до 5,017 млн. т и 1,08 млрд. евро – съответно с 21,9% в количествено изражение и с 31% в стойностно измерение. През юли–декември 2025 г. износьт е 2,664 млн. т, което е с 19,6% по-малко на годишна база, при концентрация в Алжир, Гърция, Испания и Египет (Министерство на земеделието и храните, 2026a, 2026b, 2026c). Нарастващото предлагане при намаляващ износ отхвърля очевидното обяснение за недостиг на продукцията и насочва към извеждане на ключовата роля на цените, логистиката и пазарната концентрация при външната търговия с пшеница.

Тютюн и тютюневи изделия – от административно регулиран износ към регулаторен и геополитически риск

Тютюнът заема особено място в българската стопанска история, защото съчетава висока социална значимост в чувствителни региони с дълга експортна традиция. Именно затова и *бариерите пред външната търговия с тютюневи продукти имат по-силен институционален характер*. Докато при млечните продукти основното ограничение е във веригата „суровина – качество – преработка“, а при пшеницата – в логистиката и в ценовата конюнктура, *при тютюна водещи се оказват промените в режима на изкупуване, подпомагане и регулация*.

През 90-те години на XX век преходът разрушава предишния административно организиран модел на сектора. Това увеличава несигурността за производителите и прехвърля по-голяма част от търговския риск върху частни канали за изкупуване и реализация. През периода около присъединяването към ЕС бариерите отново се изместват – вече към режима на подпомагане и постепенното отделяне на помощите от самото производство. От гледна точка на външната търговия това не води автоматично до заличаване на сектора, но променя стимулите и засилва нуждата от реструктуриране.

След 2007 г. суровият тютюн запазва значителен дял в износа на групата „напитки и тютюн“, а ролята на цигарите и пурите, вкл. на пазара на ЕС, нараства (фиг. 5). Следователно секторът не изчезва, а се преориентира към продукти с по-висока степен на преработка и потенциално по-висока добавена стойност.

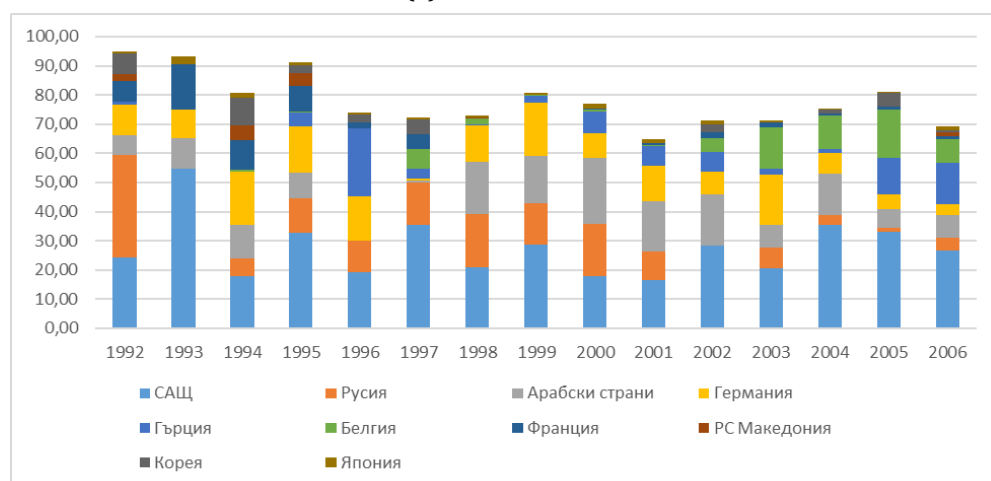

Източник: Eurostat (2026).

Фигура 5. Структурни характеристики на износа на суров тютюн, цигари и пури, 2007–2023 г.

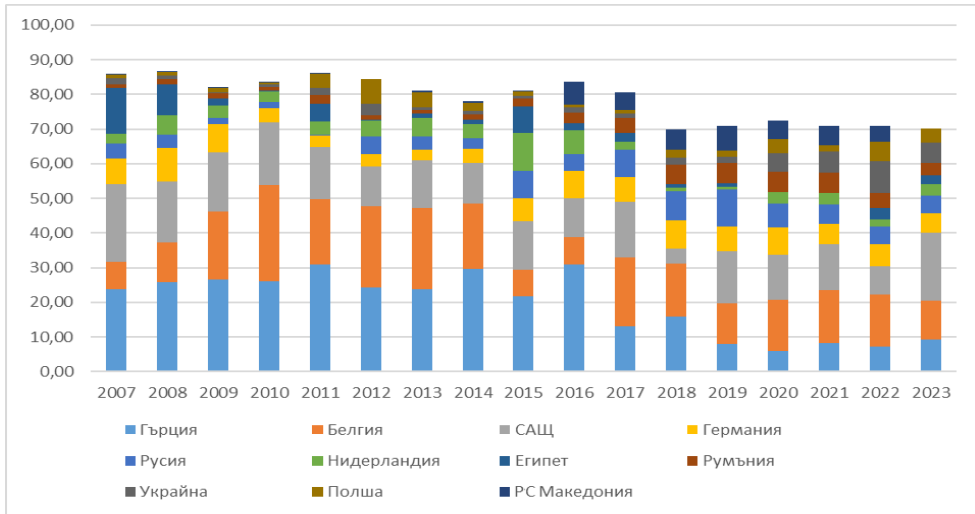
Тютюнът остава сектор с висока чувствителност към географията на износа. При суровия тютюн се вижда пренасочване от по-традиционната комбинация САЩ – Русия – арабски страни към по-интегрирана европейска и регионална мрежа, в която важна роля имат Гърция, Белгия, Германия и други пазари от ЕС и в съседство (фиг. 6). Тук секторът показва своята адаптивност и способност да съхранява нишови предимства.

(а) 1992–2006 г.

Източник: Тасев (2012).

(б) 2007–2023 г.

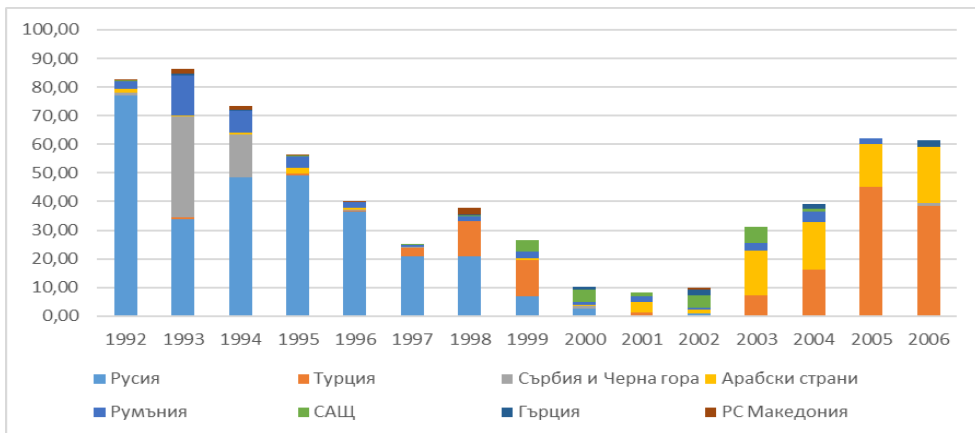

Източник: Eurostat (2026).

Фигура 6. Основни търговски партньори при износа на суров тютюн

При износа на тютюневи изделия като цигарите и пурите картината е по-различна. Данните от фиг. 7 показват силна последователна концентрация в ограничен брой пазари извън ЕС – първо Турция, след това Ирак, Обединените арабски емирства, Ливан и Либия. Това е ключова историческа бариера в съвременния етап – *износът може да нараства, но е изложен на значителен геополитически и регулаторен риск, тъй като зависи от малко на брой и често нестабилни дестинации*. Търговският успех на преработения тютюн не трябва да се интерпретира като липса на бариери, а като способност за адаптация в среда на висока външна несигурност.

(а) 1992–2006 г.

Източник: Тасев (2012).

(б) 2007–2023 г.

Източник: Eurostat (2026).

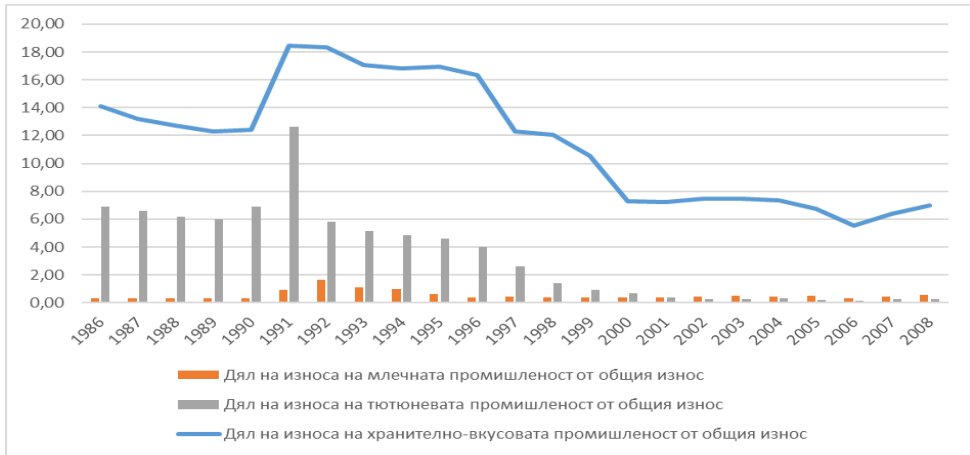
Фигура 7. Основни търговски партньори при износа на цигари и пури

В сравнение с млечния сектор тютюнът и тютюневите изделия запазват висока експортна жизнеспособност, а при съпоставка с пшеницата са много по-силно зависими от политически фактори и от структурата на конкретните пазари. Затова при тях историческият път след 1990 г. може да се опише като преход от административно организиран износ към по-гъвкав, но и по-рисков модел на реализация.

Актуалните данни потвърждават едновременно експортно присъствие и висока зависимост. През 2024 г. износът на групата „тютюн и обработени заместители на тютюна“ е 232,5 млн. евро, а вносът – 475,2 млн. евро. За национална помощ кандидатстват 8404 стопани при бюджет 70,9 млн. лв. (36,3 млн. евро). През 2025 г. производството на „Бърлей“ нараства с 60,5%, на „Вирджиния“ – с 0,9%, а на ориенталски тютюн спада с 16,2% (Министерство на земеделието и храните, 2026а). Устойчивият износ на тютюневи изделия не показва само вътрешната добавена стойност или устойчивостта без подкрепа, а налага по-предпазлива оценка на реалната конкурентоспособност.

Как се променят бариерите в историческа перспектива – от вътрешна дезорганизация към пазарна селекция

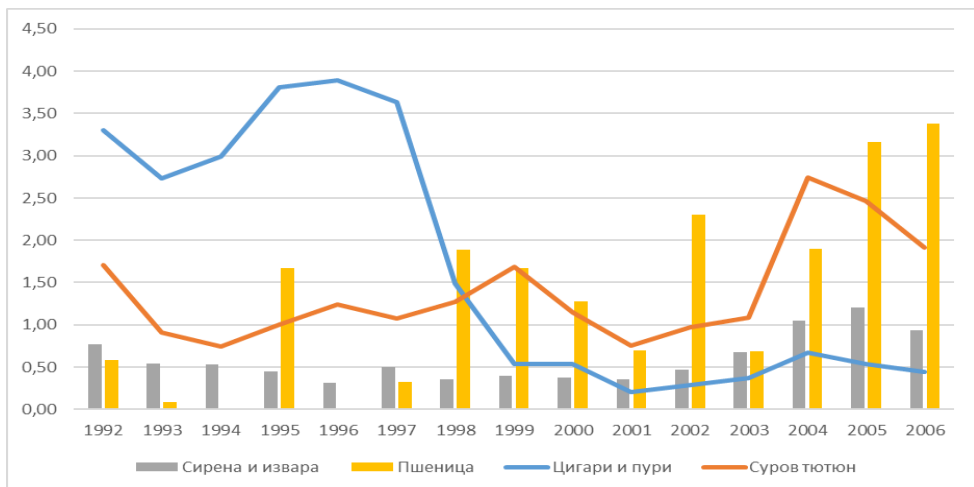
Макроисторическият контекст потвърждава, че след 1990 г. България не просто губи или печели отделни пазари, а сменя модела на своята аграрна експортна специализация. Във фиг. 8 е открит трайният спад на дела на хранително-вкусовата и особено на тютюневата промишленост в общия износ на страната. Делът на млечната промишленост остава нисък през целия наблюдаван период. Това означава, че традиционните преработващи сектори все по-трудно функционират като двигател на външната търговия.

Източник: Тасев (2012).

Фигура 8. Дял на хранително-вкусовата, млечната и тютюневата промишленост в общия износ на България, 1986–2008 г.

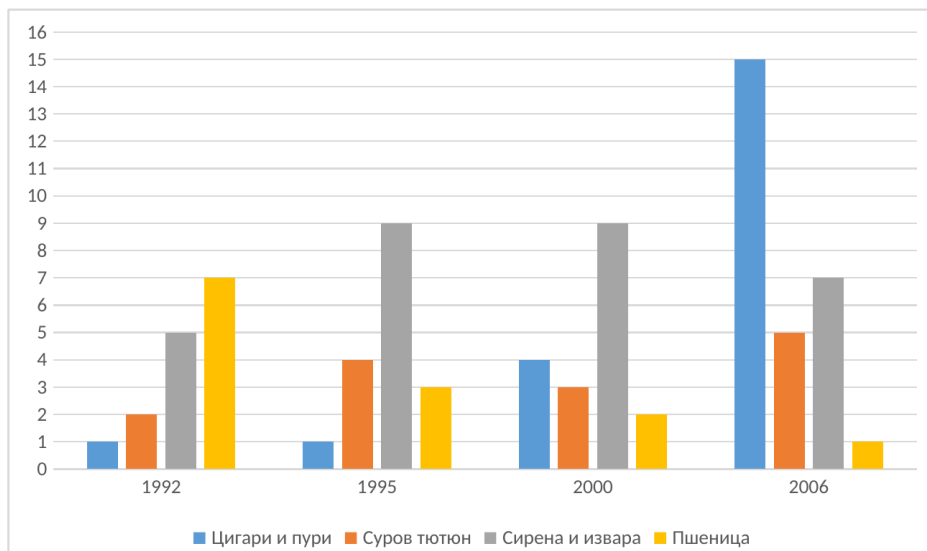
На равнището на отделните стоки пренареждането е още по-ясно. От фиг. 9 се вижда, че между 1992 и 2006 г. износът на пшеница постепенно увеличава ролята си в общия износ на България, суровият тютюн запазва относителна устойчивост, сиренето и изварата остават на нишова, но стабилна позиция, а цигарите и пурите губят водещото си място. Изведените в анализа бариери не засягат секторите по еднакъв начин, а ги диференцират според способността им да постигнат мащаб, стандартизация и пазарно пренасочване през различните периоди.

Източник: Тасев (2012).

Фигура 9. Дял на избрани селскостопански стоки в общия износ на България, 1992–2006 г.

Във фиг. 10 е синтезирана описаната трансформация – между 1992 и 2006 г. пшеницата измества цигарите и пурите сред водещите експортни стоки; сиренето и изварата запазват нишово присъствие, а суровият тютюн остава значима стока във външната търговия на България при засилен натиск. Така бариерите не само ограничават обемите, но и пренареждат вътрешната йерархия на традиционните български стоки.

Източник: Тасев (2012).

Фигура 10. Позиция сред 25-те най-търгувани селскостопански стоки в износа на България, 1992–2006 г.

Разгледаните емпирични зависимости очертават три различни режима на търговска адаптация. При млечните продукти на примера на сиренето и на изварата външната търговия се ограничава преди всичко от вътрешната производствена фрагментация и от високите разходи по привеждането в съответствие със стандартите за качество. При пшеницата решаващо значение има способността за производство и търговия в големи обеми и за включване в международните търговски потоци. При тютюна основните ограничения произтичат от режима на подпомагане, от регулаторната среда и от високата концентрация на пазарите. Историческата перспектива не потвърждава наличието на обща траектория при външната търговия в традиционните отрасли, а разкрива секторно специфични бариери и различни механизми за тяхното преодоляване.

Заклучение

Представеният исторически преглед на периода 1990–2024 г. показва три устойчиви характеристики на бариерите пред външната търговия с разглежданите стоки. Те подкрепят и изходното предположение в изследването ни, че присъединяването към ЕС не премахва ограниченията пред външната търговия, а променя техния характер. След 2007 г. формалните пречки пред достъпа до единния пазар отслабват, но на преден план излизат състоянието на производствената база, способността за покриване на стандартите, логистичните ограничения, концентрацията на пазарите и регулаторната зависимост. Сравнението между секторите показва също, че характеристиките на продукта определят скоростта на търговска адаптация. Пшеницата се стандартизира и съхранява по-лесно и може да се произвежда и търгува в големи обеми, поради което износът ѝ се възстановява по-бързо и се включва по-успешно в международните търговски потоци. При млечните продукти раздробената суровинна база, неравномерното качество и високите разходи за съответствие продължават да ограничават експортното развитие. Тютюнът и тютюневите изделия са пример, че запазеното експортно присъствие не е непременно признак за устойчива конкурентоспособност, когато износът зависи от ограничен брой дестинации и остава чувствителен към политически и регулаторни промени. По този начин историческият анализ се превръща в диагностична рамка, въз основа на която могат да се изведат препоръки към провежданата икономическа политика в България.

Актуалните данни потвърждават устойчивостта на посочената тройна типология. Последните налични официални данни свидетелстват за продължаващо раздалечаване на секторните траектории – през 2024 г. производството на краве мляко спада до 687,6 млн. литра, пшеницата достига 6,846 млн. т, а тютюнът – 3380 т (Министерство на земеделието и храните, 2026a). Млечният сектор продължава да изостава по производителност и да е под натиск от внос, пшеницата запазва силната производствена база, но остава изложена на ценови и логистични колебания, докато тютюнът съхранява експортна ориентация, но в условията на по-силна зависимост от подпомагане, продуктова трансформация и рискови дестинации.

Идентифицираните бариери трябва да се разчитат не като еднократни препятствия, а като исторически променяща се структура, която извежда на преден план различни модели на секторна адаптация. В това се състои и научният принос на изследването, произтичащ от прилагането на сравнителна рамка, която свързва институционалните промени с пренареждането на структурните, нетарифните, логистичните и пазарно-регулаторните бариери при три стоки с различни производствени и търговски характеристики.

Принос на авторите

Доц. д-р Димитър Златинов е разработил въведението, методологичната и аналитичната рамка на изследването, прегледа на литературата, обобщаващия сравнителен раздел и заключението и е извършил цялостното структуриране и научно редактиране на ръкописа. Доц. д-р Цветан Мадански е разработил раздела, посветен на тютюна и тютюневите изделия. Диляна Славова е разработила разделите, посветени на млечните продукти и на пшеницата. Всички автори са прегледали и одобрили окончателния вариант на статията.

Авторите благодарят за изследователската помощ при обработката на статистически данни на Катрин Костова, редовна студентка в Стопанския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, специалност „Стопанско управление“ (немска програма).

Благодарности

Изследването е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект № BG-RRP-2.004-0008.

Конфликт на интереси

Авторите декларират липса на конфликт на интереси.

Използвана литература

Atanasov, D. (2009). Tendentsii v mlechnoto govedovadstvo na ES i Balgariya prez perioda 2000–2007 godina. *Ikonomika i upravlenie na selskoto stopanstvo*, 54 (6), 44–50. [Атанасов, Д. (2009). Тенденции в млечното говедовъдство на ЕС и България през периода 2000–2007 година. *Икономика и управление на селското стопанство*, 54 (6), 44–50] (in Bulgarian).

Bai, J., & Perron, P. (1998). Estimating and testing linear models with multiple structural changes. *Econometrica*, 66 (1), 47–78.

Bachev, H., & Nanseki, T. (2008). *Risk Governance in Bulgarian Dairy Farming*. Paper presented at the 12th Congress of the European Association of Agricultural Economists, Ghent.

Beluhova-Uzunova, R., Atanasov, D., & Shishkova, M. (2020). Distribution of Direct Payments

- in Bulgaria – Policy Lessons and Prospects Beyond 2020. *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, 20 (2), 53–60.
- Bojnec, Š., & Fertő, I. (2009). Agro-food trade competitiveness of Central European and Balkan countries. *Food Policy*, 34 (5), 417–425.
- Bojnec, Š., & Fertő, I. (2014a). Export competitiveness of dairy products on global markets: The case of the European Union countries. *Journal of Dairy Science*, 97 (10), 6151–6163.
- Bojnec, Š., & Fertő, I. (2014b). Agri-food exports from European Union Member States using constant market share analysis. *Studies in Agricultural Economics*, 116 (2), 82–86.
- Bojnec, Š., Čechura, L., Fałkowski, J., & Fertő, I. (2021). Agri-food Exports from Central- and Eastern-European Member States of the European Union are Catching Up. *EuroChoices*, 20 (1), 11–19.
- Council of the European Union. (2000). Council Regulation (EC) No 2290/2000 of 9 October 2000 establishing agricultural tariff concessions and adjusting the concessions provided for in the Europe Agreement with Bulgaria. *Official Journal of the European Communities*, L 262.
- Csaki, C., & Lerman, Z. (1997). Land Reform and Farm Restructuring in East Central Europe and CIS in the 1990s: Expectations and Achievements after the First Five Years. *European Review of Agricultural Economics*, 24 (3–4), 428–452.
- Disdier, A.-C., Fontagné, L., & Mimouni, M. (2008). The impact of regulations on agricultural trade: Evidence from SPS and TBT agreements. *American Journal of Agricultural Economics*, 90 (2), 336–350.
- European Commission, Directorate-General for Agriculture and Rural Development. (2026a). *EU deliveries of raw milk*.
- European Commission, Directorate-General for Agriculture and Rural Development. (2026b). *Milk and dairy products*.
- Eurostat. (2026). *Milk and milk product statistics. Statistics Explained*.
- Ivanov, B. (2007). Problems and Opportunities for the Milk Sector in Bulgaria. *Bulgarian Journal of Agricultural Science*, 13, 85–98.
- Ivanova, N., Peneva, M., Mishev, P., Golemanova, A., & Erjavec, E. (2007). Bulgarian Agriculture and EU Accession. *Post-Communist Economies*, 19 (3), 263–280.
- Jambor, A., & Gorton, M. (2025). Twenty years of EU accession: learning lessons from Central and Eastern European agriculture and rural areas. *Agricultural and Food Economics*, 13, 1.

- Ministerstvo na zemedeliето i hranite. (2000). *Agraren доклад 2000*. Sofia. [Министерство на земеделието и храните. (2000). *Аграрен доклад 2000*. София] (*in Bulgarian*).
- Ministerstvo na zemedeliето i hranite. (2004). *Agraren доклад 2004*. Sofia. [Министерство на земеделието и храните. (2004). *Аграрен доклад 2004*. София] (*in Bulgarian*).
- Ministerstvo na zemedeliето i hranite. (2007). *Agraren доклад 2007*. Sofia. [Министерство на земеделието и храните. (2007). *Аграрен доклад 2007*. София] (*in Bulgarian*).
- Ministerstvo na zemedeliето i hranite. (2011). *Osnovi na strategiyata na Balgariya za prestrukturirane i razvitie na tyutyunoproizvodstvoto*. Sofia: Ministerstvo na zemedeliето i hranite i Institut po agrarna iкономика. [Министерство на земеделието и храните. (2011). *Основи на стратегията на България за преструктуриране и развитие на тютюнопроизводството*. София: Министерство на земеделието и храните и Институт по аграрна икономика] (*in Bulgarian*).
- Ministerstvo na zemedeliето i hranite. (2017). *Godishen доклад za sastoyaniето i razvitiето na zemedeliето (Agraren доклад 2017)*. Sofia. [Министерство на земеделието и храните. (2017). *Годишен доклад за състоянието и развитието на земеделието (Аграрен доклад 2017)*. София] (*in Bulgarian*).
- Ministerstvo na zemedeliето i hranite. (2020). *Godishen доклад za sastoyaniето i razvitiето na zemedeliето (Agraren доклад 2020)*. Sofia. [Министерство на земеделието и храните. (2020). *Годишен доклад за състоянието и развитието на земеделието (Аграрен доклад 2020)*. София] (*in Bulgarian*).
- Ministerstvo na zemedeliето i hranite. (2026a). *Godishen доклад za sastoyaniето i razvitiето na zemedeliето (Agraren доклад 2025)*. Sofia. [Министерство на земеделието и храните. (2026a). *Годишен доклад за състоянието и развитието на земеделието (Аграрен доклад 2025)*. София] (*in Bulgarian*).
- Ministerstvo na zemedeliето i hranite. (2026b). *Situatsiya na pazara na zarneni i maslodayni kulturi v Balgariya*. Mart 2026 g. Sofia. [Министерство на земеделието и храните. (2026b). *Ситуация на пазара на зърнени и маслодайни култури в България*. Март 2026 г. София] (*in Bulgarian*).
- Ministerstvo na zemedeliето i hranite. (2026c). *Operativen analiz za osnovni zemedelski kulturi (Byuletin № 1/2026)*. Sofia. [Министерство на земеделието и храните. (2026c). *Оперативен анализ за основни земеделски култури (Бюлетин № 1/2026)*. София] (*in Bulgarian*).
- Ministerstvo na zemedeliето i hranite. (2026d). *Iznos na pshenitsa, echemik i rapitsa ot Balgariya prez 2023/24–2025/26 pazarni godini, po strani*. Sofia. [Министерство на

- земеделието и храните. (2026d). *Износ на пшеница, ечемик и рапица от България през 2023/24–2025/26 пазарни години, по страни*. София] (in Bulgarian).
- National Statistical Institute. (2025). *Agricultural production: Milk [dataset]*. Retrieved via CEIC Data.
- Sanjuán, A. I., Philippidis, G., Ferrer Pérez, H., & Gracia de Rentería, P. (2023). Empirical insights on the dynamics of SPS trade costs: The role of regulatory convergence and experience in EU dairy trade. *Food Policy*, 119, 102524.
- Tasev, A. (2012). Vanshnata targoviya na Bulgariya sas stranite ot balkanskiya region v perioda na prehoda. *Ikonomicheski izsledvaniya*, 21 (1), 36–79. [Тасев, А. (2012). Външната търговия на България със страните от балканския регион в периода на прехода. *Икономически изследвания*, 21 (1), 36–79] (in Bulgarian).
- WTO, ITC, & UNCTAD. (2021). *World Tariff Profiles 2021: Special topic on non-tariff measures*. Geneva.
- Zhelev, P., & Tzanov, T. (2012). Bulgaria's export competitiveness before and after EU accession. *East-West Journal of Economics and Business*, 15 (1–2), 107–128.

Димитър Златинов е доктор по икономика, доцент в Стопанския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и в Института за икономически изследвания при Българската академия на науките. ORCID 0000-0001-5528-5961, dzlatinov@feb.uni-sofia.bg (автор за кореспонденция).

Цветан Мадански е доктор по икономика, доцент в Стопанския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. ORCID 0009-0005-0167-1898, tzvetan_madanski@feb.uni-sofia.bg

Диляна Славова е докторант, асистент в Стопанския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. ORCID 0009-0002-1338-2557, dilyanazs@uni-sofia.bg

Dimitar Zlatinov, PhD, is an Associate Professor at the Faculty of Economics and Business Administration, Sofia University “St Kliment Ohridski”, and at the Economic Research Institute at the Bulgarian Academy of Sciences. ORCID 0000-0001-5528-5961, dzlatinov@feb.uni-sofia.bg (corresponding author).

Tzvetan Madanski, PhD, is an Associate Professor at the Faculty of Economics and Business Administration, Sofia University “St Kliment Ohridski”. ORCID 0009-0005-0167-1898, tzvetan_madanski@feb.uni-sofia.bg

Dilyana Slavova is a PhD student and Assistant Professor at the Faculty of Economics and Business Administration, Sofia University “St Kliment Ohridski”. ORCID 0009-0002-1338-2557, dilyanazs@uni-sofia.bg

FOREIGN TRADE IN TRADITIONAL AGRICULTURAL PRODUCTS IN BULGARIA: HISTORICAL BARRIERS AND TRADE CONSTRAINTS

Abstract: The paper examines the barriers to foreign trade in three traditional Bulgarian products – dairy products (cheese and curd), wheat, and tobacco – from the beginning of the transition to a market economy through 2024. The main argument is that, after 1990, the trade performance of these sectors has been shaped less by tariff restrictions and more by domestically driven structural deficiencies, the costs of compliance with EU requirements, logistical bottlenecks, and the concentration of export markets. The analysis combines a historical-institutional approach, placing three different types of commodities within a unified analytical framework and demonstrating that, as formal barriers weaken, various combinations of structural, non-tariff, logistical, and geopolitical constraints come to the fore. Three distinct development trajectories are identified: in dairy products, illustrated by cheese and curd, the main barrier remains the weak raw material base and the difficulty of standardization; in wheat exports, price volatility and dependence on logistics are the key factors, while non-tariff barriers are relatively limited; in tobacco, regulatory changes and geopolitical risks are decisive, particularly given the high concentration of export destinations. The historical perspective thus reveals not a single pattern of foreign trade orientation in traditional agricultural sectors, but three different regimes of trade adaptation that should be considered in the formulation of agricultural policy.

Keywords: foreign trade; non-tariff barriers; cheese and curd; wheat; tobacco

JEL codes: F14; F15; Q17; Q18; N74

Как да се цитира тази статия: How to cite this article:

Zlatinov, D., Madanski, Tzv., Slavova, D. (2026). Vanshnata targoviya s traditsionni selskostopanski stoki v Balgariya: Istoricheski barieri i targovski ogranicheniya. (Foreign Trade in Traditional Agricultural Products in Bulgaria: Historical Barriers and Trade Constraints). *Economic Thought Journal*, 71 (3), 401–423 (in Bulgarian). <https://doi.org/10.56497/etj2671303>